

— KİTAP TANITMA —

Yrd. Doç. Dr. Yunus APAYDIN

Tahrîcu'd-Dilâlâti's-Sem'îyye alâ mâ Kâne fî Ahdi Rasulillâhi mine'l-Hiref ve's-Sanâi' ve'l-Amâlâti's-Ser'îyye, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, el-Huzâi et-Tilemsânî (ö. 789/1387), Tahkik: Ahmed Muhammed Ebu Selâme, Kahire 1981, 823+57 sahife.

Hız. Peygamber'in hayatının ve uygulamalarının bazı bölümlerine tahsis edilmiş eserlerden bazıları günümüze ulaşmış ve neşredilmiştir. Müellifin devrine kadarki dönemde telif edilen, İbn Hibbân el-İsbahânî'nin (ö. 369/979) «Ahlâku'n-Nebiyi ve Adâbuhu», İbnu't-Tallâ'nın (ö. 497/1104) «Akdiyetu Resulillâh», İbnu'l-Hanbelî'nin (ö. 634/1236) «Akyisetu'n-Nebiyi'l-Mustafâ» ve İbnu'l-Kayyim'in (ö. 751/1350) «Fetâvâ Resulillâh» adlı eserleri bunlardandır. Bunlara Ebu Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab ez-Zübeyrî'nin (ö. 236/850) «Nesebu Kureys» ve İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) «Meârif» adlı kitapları ile «Emvâl» ve «Ahkâm-ı Sultâniyye» türündeki kitapları da eklemek gerekir. Ancak hemen belirtelim ki, bu eserler, alanlarında orijinal olmakla birlikte gerek Hz. Peygamber ve gerekse daha sonraki devirlerin umumi durumu hakkında sistematik bilgi vermemektedirler.

Diğer taraftan, Hz. Peygamber devrinde resmî, yarı resmî ve resmî olmayan birçok işlerin, mesleklerin, sanatların genel hatlarıyla neler olduğu, bunların nasıl ve kimler tarafından yerine getirildiği hususuna ait malumat, bir çok hadis, siyer, tarih, tefsir vb. kitaplarda serpiştirilmiş olarak büyük ölçüde elimizde mevcuttur. Ancak, bunları belli bir sistem içerisinde topluca derleyen kitapların sayısı son derece azdır. Öyle sanıyoruz ki, müellifin kaynakları arasında yer alan, Kudâfî'nin (ö. 454/1062) «Şihâbu'l-Ahbâr fî'l-Hikem ve'l-A'mâl ve'l-Adâb»ı ile yazarı müellif tarafından da tesbit edilemeyen «Nefhatu'l-Hadâik ve'l-Hamâil fî'l-İbtidâ' ve'l-Ihtirâ' li-l-Evâil» adlı eser konuları itibariyle tanıtılmaya çalıştığımız kitaba yakın olmalıdır.

Bölümleri hakkında aşağıda bilgi verdiğimiz anlaşılacak olmakla beraber, biz eserin başlığında yer alan, kitabın adını ve muhtevasını teşkil eden ve müellifin, her nedense tanımlarını en sona bıraktığı «Hirêf», «Sanâî» ve «Amâlât» sözcüklerinin anlamlarını müellifin ağzından açıklamak istiyoruz.

Hirfe (ç. hiref): Ailesini geçindirmek için kişinin sağda solda çalışıp kazanması, kazanç sağlanan beceri,

San'at (ç. sanâî'): Sanatkarın mesleği (el sanatları)

'Amâle (ç. amâlât): «A-M-L» fiilinin şaz masdarı olup, velâyet, imâret ve hutta (genel manada görev) anlamlarına gelir. Müellif, yazılış bakımından aynı fakat okunuş ve mana açısından farklı olan umâle kelimesi ile karıştırılmamasına dikkat çeker ve «umâle» kelimesinin, bir iş karşılığında alınan ücret» anlamında olduğunu belirtir.

Biz kitabın tahkikindeki teknik eksikliklerden bahsetmeyeceğiz. Çünkü, kitaba İhyâu't-Türâsi'l-İslâmî komisyonu başkanı Abdülmun'im Muhammed tarafından yazılan bir buçuk sahifelik ön-sözde belirtildiği üzere, muhakkik bu eserin tashihihi dahi yapmadan ölmüştür. Bu itibarla eserin başında gerek müellif, gerekse de söz konusu eser hakkında her hangi bir bilgi verilmemiştir. Bununla birlikte, son tarafa, yeterince düzgün ve sıhhatli olmamakla birlikte, şahıs isimleri, kitap, yer, kabile vb. isimleri ve eserin konularına ait fihristler eklenmiştir.

Eser, bir mukaddime ve on cüzden oluşmaktadır. Yazarın mukaddimesi, eserin yazılış amacı ve yazılış tekniği hakkında yeterli bilgiyi vermektedir.

Müellif telif amacını şöyle açıklar: «Günümüzde, mevcut bir takım işleri yapmakla görevlendirilenlere, sünnette mevcut (sünnî) işleri yapanlar olarak değil de, bu işleri sonradan ihdas eden mübtedî'ler ve bu işlere de bid'at gözüyle bakıldığını görünce, bu işlerin Hz. Peygamber zamanında nasıl yerine getirildiğine ilişkin dağınık bilgileri bir kitapta toplama hususunda istihare ettim ve bu kitabı yazdım... Bu işlerden bahsettikten sonra Hz. Peygamber'in bu işe görevlendirdiği sahâbilerin adını zikrettim ki bu gün o işi yapan bunu bilsin ve daha önce sahâbenin yaptığı şer'i bir işte çalıştırdığı ve kendisini onun yerine ikame ettiği için Allah'a

şükreysin ve o konuda şer'in gerektirdiği şekilde hakkı ikameye çalışsın. Netice itibariyle de bir sünneti ihya etmiş ve bir hasene kazanmış olsun.» (s. 8). Kitap bir manada, daha önce mevcut olmayan ve yeni çıkan birtakım iş ve mesleklere şer'i bir altyapı hazırlamak gayesiyle yazılmıştır. Nitekim müellif çoğu kere, Hz. Peygamber döneminde yapılan bir işten bahsettikten sonra, bu işin daha sonra ortaya çıkan hangi iş için nüve oluşturduğuna dikkat çekmektedir.

Müellif alıntı yaptığı yerlere işaret etmeye özel itina gösterdiğini şu sözleriyle ifade eder: «Bilgileri hangi kitaplardan aldığımı belirttim ki, isteyen oralara müracaat etsin, böylece de ben, nakil sorumluluğundan beri olayım ve tenkit yükünden kurtulayım.» (s. 8). Müellif, mukaddimede son olarak, işleyeceği konuların planını verir. Ayrıca müellifin, kitabı yazarken istifade ettiği kaynakların listesini kitabın sonuna bizzat eklediği de göz önüne alınır, bu özellikleriyle eserin, yazılış tekniği bakımından günümüz telif anlayışına uygun olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Kitabı oluşturan on cüzden her biri bir bölüm olarak kabul edilecek olursa, bu bölümler, ana başlıklara (bâb) ve alt başlıklara (fasl) ayrılmaktadır. Bu başlıklar altında, varsa Hz. Peygamber'in uygulaması, bu işi yapan sahâbiler ve bunların nesepleri (kısa hayat hikayeleri) ve konuya ilişkin haberleri anlatılır. Bu cümleden olmak üzere adı geçen sahabinin ne zaman müslüman olduğu, Hz. Peygamber ile hangi savaşlara katıldığı, ne gibi görevler aldığı, eğer yaşadıysa Hz. Peygamber'den sonra neler yaptığı, kim zamanında, nerede ve kaç yılında öldüğüne dair bilgiler karşılaştırmalı olarak verilmektedir. Ayrıca her bâbın sonunda, kaynaklardan konuya ilişkin olarak aktarılan bilgilerde mevcut garip sözcüklerin, karışık isim ve nisbetlerin açıklandığı «fevâid lügâviyye» alt başlığı bulunmaktadır.

Bölümlerin muhteviyatından da anlaşılacağı üzere kitap, gerek İslam hukuku kurumlarının temelleri ve ilk uygulamaları ve gerekse genel manada İslam kurumları hakkında derli toplu, sistemli ve kıymetli bilgiler vermektedir.

Bölümlerde ana hatlarıyla şu konulardan bahsedilmektedir.

Birinci bölüm, «Hilâfet, vezâret ve bunlar ile ilgili hususlar»a tahsis edilmiş olup, burada Hz. Peygamber'in halifesi, vezir, sır katibi, teşrifatçı, hizmetçi vb. gibi görevlilerin görevlerine ilişkin konular ayrı başlıklar altında ele alınmaktadır.

İkinci bölüm, «Fıkhî işler, ibadet işleri ve bunlara eklenen mescid, abdest aletleri ve hac emirliği gibi işler»e tahsis edilmiştir. Bu meyanda olmak üzere; Kur'an öğreticisi, yazı öğreticisi, fıkıh öğreticileri, Kurrâ'nın konuk edileceği evin hazırlanması (medresenin ilk adımı), müftü rüya tabircisi, farz namazlarının ve bayram namazlarının imamı, teravih namazı imamı, müezzîn, muvakkıt, sâhibu'l-humra, sâhibu'l-aneze, mescidin aydınlatılması, temizliği ve güzel kokmasının sağlanması, mescidde nizâ' ve muğalataya engel olunması, minberden başka Hz. Peygamberin oturduğu kürsü, hac emirliği, sidâne ve sikâye gibi konular hakkında bilgi verilmektedir.

Üçüncü bölüm, «Yazı vb.» işler»e tahsis edilmiştir. Burada ise, vahiy katipleri, mektup ve iktâ' katipleri, antlaşma ve anlaşma katipleri, mühürdar, elçi mektup taşıyıcı, tercüman, şair, namazlar dışında hutbe okuyan, askere alınacakların kaydedilmesi ordu komutanları ve amillerin muhasebesi gibi konular hakkında bilgi verilmektedir.

Dördüncü bölüm, «İdârî ve Hukukî (Ahkâm) işler»e tahsis edilmiştir. Burada, bölge valileri, kadı, sâhibu'l-mezâlim, nikah memurları, muhtesib, münâdi, gece bekçisi, asayiş sorumluları, seccân (gardiyan), mâli olmayan işlerdeki vekil gibi görevliler ile şahitlik ve tescil, miras taksimi, nafaka takdiri ve hadlerin uygulanması gibi işlerden bahsedilmektedir.

Beşinci bölüm, «Cihâd» konusuna tahsis edilmiştir. Burada, cihad emirliği, devlet başkanı savaşta veya seferde iken yerine bıraktığı vekil, sancaktar, ordunun alacağı savaş düzeni, savaşta imamın can güvenliğinin sağlanması için alınan tedbirler, savaş için silah ve at temini, saykal, kılavuz, muhafız, casus, harem emini, gemi, mancınık, yürüyen kule gibi aletlerin yapımı, ganimetin korunması ve hums gibi konulardan bahsedilmektedir.

Altıncı bölüm, «Vergi» konusuna tahsis edilmiş olup, cizye, öşür, harac ve zekat toplayıcılarından, arazi ölçümünden, ürünlerin tahmin ve takdir edilmesi ve vakıflar gibi hususlardan bahsedilir.

Yedinci bölüm, «Beytül-mâl»e ilişkin hususlar hakkındadır. Ayrıca, Hz. Peygamber zamanında kullanılan ölçü ve tartılar hakkında bilgi verilmektedir.

Sekizinci bölümde, devlet başkanına şahsi harcamaları, mâli işlerde tayin ettiği vekil, heyetlerin ağırlanması, hastane, doktor, rukye, ameliyat ve düşkünler evi gibi hususlardan bahsedilmektedir.

Dokuzuncu bölüm, genel olarak iş ve mesleklere tahsis edilmiştir. Kumaşçılık, terzilik, kuyumculuk, demircilik, odunculuk, marangozluk, avcılık, hamallık, aşçılık, kasaplık, ebelik, süt anneliği, şarkı okuma, dericilik, hasır örmeciliği, dokuma, gıda güzel koku ticareti gibi işler burada zikredilmiştir.

Onuncu bölümde ise, hirfe, amâle ve san'at kelimelerinin anlamları açıklanmış, bunun yanında, gayri müslimlerin çalıştırılması ve onlardan yardım istenilmesinin hükmü ve âmillerin maşından bahsedilmiş, son olarak da kitap yazılırken istifade edilen kaynaklar sıralanmıştır.

Müellif kitapta bahsettiği konuları genelde ilk kaynaklarından almış ve bunlar arasında karşılaştırma yapmış ve tercih belirtmiştir. Bunun yanında zaman zaman İbn Abdî'l-Berr'in İstiâb adlı eserindeki çelişkili rivayetlere işaret etmiştir. Bu yönüyle eser, bir konudaki farklı rivayetleri bir arada topluca görme imkanı vermektedir. Konular anlatılırken daha ziyade o hususta varid olan hadîse dayanıldığı için, konular arasında tedahül sıklıkla görülmektedir. Bunun yanında, bazan her hangi bir konunun başlığı altında zikredilen hadis ile konu arasında doğrudan ilişki kurma güçlüğü görülebilmektedir. Fakat, alanında ilk sayılabilecek bir kitap için bunların büyük bir kusur sayılmayacağı kanaatindeyiz.

Sonuç olarak, genel hatlarıyla tanıtımı yapılan bu eserin, özellikle İslam kurumları hakkında derli toplu ve sistemli bilgiler ihtiva etmesi açısından oldukça yararlı ve orijinal olduğu söylenebilir.